

Świat sarmacki ukazany w *Potopie* Henryka Sienkiewicza

„Potop” Henryka Sienkiewicza jest powieścią historyczną przenoszącą czytelnika w XVII stulecie (lata 1655-1657) – czas wyczerpujących dla Rzeczypospolitej wojen. Był to także okres, w którym władza coraz bardziej wymykała się królowi, przechodząc w ręce wielkich magnatów i co bogatszych przedstawicieli szlachty. Większość najważniejszych bohaterów drugiej części „Trylogii” wywodzi się właśnie z wymienionych stanów. Henryk Sienkiewicz tworzy niezwykle wymowny portret tych warstw w XVII wieku.

Z królem czy przeciw królowi?

Najważniejszym i najbardziej wyrazistym kryterium oceny postawy szlachty i magnaterii w „Potopie” jest **ich stosunek wobec ojczyzny**. Wobec przeważających sił Szwedów niektórzy postanowili porzucić Rzeczpospolitą i wesprzeć najeźdźców. Inni natomiast, pomimo niezwykle trudnej sytuacji, pozostali wierni swojemu królowi, próbując uczynić jak najwięcej, by uratować ojczyznę i wypędzić nieprzyjaciół. Szczególnie dotkliwie były zdrady tych najbogatszych – Opalińskiego oraz Radziwiłłów. W postawie Janusza i Bogusława na pierwszy plan wysuwają się **żądza władzy, niechęć do króla Jana Kazimierza oraz instrumentalne traktowanie ojczyzny**. Młodszy z magnatów wypowiada jedno z najbardziej znamienych słów w „Potopie”:

(...) <<Rzeczpospolita>> to postaw czerwonego sukna, za które ciągną Szwedzi, Chmielnicki, Hiperborejczycy, Tatarzy, elektor i kto żyw naokoło. A my z księciem wojewodą powiedzieliśmy sobie, że z tego sukna musi się i nam tyle zostać w rękę, aby na płaszcz wystarczyło; dlatego nie tylko nie przeszkadzamy ciągnąć, ale i sami ciągniemy (...).

Z postawą Radziwiłłów można zestawić działanie Pawła Sapiehy. Był on również bardzo zamożnym i wpływowym szlachcicem, lecz nie wahał się poświęcić wszystkiego, by wesprzeć sprawę króla. Spieniężył wszystkie swoje dobra, a za zdobyte środki zorganizował armię, która miała stawić opór Szwedom.

Jeżeli chodzi o mniej zamożną szlachtę, często zajmowała ona stanowisko uzależnione od wyboru swoich zwierzchników. Jednakże postaci najsilniej związane z ojczyzną i pełniące służbę wojskową nie porzuciły kraju w potrzebie i postanowiły bronić go za wszelką cenę (Kmicic, Wołodyjowski, Zagłoba, Skrzetuski itp.).

Zalety szlachty polskiej

Wśród zalet szlachty można wymienić **patriotyzm** cechujący znaczną jej część oraz gotowość poświęcenia swoich majątków, by ratować ojczyznę (Paweł Jan Sapieha). W większości są to także ludzie **posłuszni dowódcom, niesamowicie odważni i obdarzeni zdolnościami bojowymi**. Przeważnie sprawiają też wrażenie ludzi rozumnych i potrafiących podejmować szybkie i trafne decyzje. W dodatku szlachta cechuje się **wielkim respektem do tradycyjnych wartości oraz wielką wiarą i ufnością w Boga**.

Rzecz jasna, zalety przedstawione przez Sienkiewicza zostały przesadzone. W powieści trudno spotkać osobę, która posiada wszystkie te cechy (poza Wołodyjowskim).

Wady szlachty polskiej

Spora część szlachty pozwalała sobie na **samowolę**, nie wykonując poleceń przełożonych. Cecha ta uwidacznia się nawet u osób niewątpliwie poświęconych sprawie Rzeczypospolitej, a często łączy się z jeszcze jedną, mocno zaakcentowaną w utworze Sienkiewicza przywarą szlachty polskiej – **pijaństwem**. Właśnie z tego powodu Paweł Jan Sapieha kilkakrotnie nie wykorzystał należycie sukcesów militarnych. U wielu szlachciców wyraźna jest także **skłonność do wewnętrznych sporów**, które często spowodowane są błahostkami. Postawa taka wynikała najpewniej ze zbyt poważnego traktowania honoru (wystarczyła drobnostka, by ktoś poczuł się urażony i zaczął poszukiwać sposobu zemsty).

Sarmatyzm w „Potopie”

W „Potopie” Sarmatów rozpoznać można nie tylko po charakterystycznym wyglądzie (także stroju). Najlepszym przykładem postawy sarmackiej jest **pan Onufry Zagłoba**. Na pierwszy plan wysuwa się jego **niesamowite gadulstwo** (uwielbienie różnego rodzaju oracji, mowy nieśpieszne a wykwintne) **oraz uwielbienie dla wszelkiego rodzaju uczt**. Sarmaci odznaczają się oni także **megalomanią** – czy to w kwestiach prywatnych (Zagłoba wyolbrzymiający swoje zasługi), czy narodowych. Niezwykłą wagę przykładają do **religii** – są gotowi zrobić wszystko w jej obronie (również Zagłoba, który w pewnym momencie gotów był odłączyć się od wojska, byle tylko udać się bronić Jasnej Góry).

Trudno jednoznacznie ocenić przedstawienie sarmatyzmu w „Potopie”, gdyż uwidaczniają się **zarówno jego pozytywne, jak i negatywne cechy**. Do tych pierwszych na pewno należy zaliczyć przywiązanie do ojczyzny i religii, co wiązało się także z uwielbieniem dla reprezentujących te wartości dowódców (np. Jana Kazimierza). Z drugiej jednak strony, nie można przymknąć oczu na charakterystyczne dla sarmatów uwielbienie uczt i pijaństwa oraz **skłonność do prywaty**.

Załącznik

Faza zmiany zachowania	Charakterystyka etapu	Przykłady z życia Andrzeja Kmicica
Prekontemplacyjna	Człowiek nie widzi problemu, nie ma jeszcze świadomości, że powinien pracować nad pewnymi cechami, zachowaniami, nie ma zamiaru w najbliższym czasie zmieniać swoich zachowań, pod wpływem namów lub presji na chwilę zmienia swoje działania, ale gdy znika presja, wraca do starych zachowań.	
Kontemplacyjna	Człowiek uświadamia sobie swój problem, zaczyna myśleć o zmianie, rozważa za i przeciw, nie jest jednak gotowy do wprowadzenia zmiany w życie.	
Działanie	Człowiek modyfikuje swoje zachowania, praktyki i środowisko, aby rozwiązać swój problem. Wymaga to konsekwencji, czasu i energii.	
Utrzymanie zmiany	Człowiek stara się zapobiegać powrotowi do poprzednich zachowań oraz utrwałać to, co uzyskał przez swoje działanie.	
Zakończenie	Zmiana jest całkowicie zintegrowana ze stylem życia człowieka. Osiągnięcie sukcesu.	